

FOTÓHUNGARIKA - KUTATÁS A TÖRTÉNETI FÉNYKÉPTÁRBAN

A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában a 2000-es évek elején fogalmazódott meg bennünk először, hogy szeretnénk tudni arról valamit, milyen magyar vonatkozású fényképeket – „fotóhungarika” anyagot – őriznek szerte a nagyvilágban, más országok nagy archívumaiban. A „fotóhungarika” körébe sorolunk minden olyan fotográfiát, amelyen az ábrázolt esemény, helyszín vagy személy valamilyen kapcsolatban áll a magyar történelemmel, kultúrával, illetve magyar származású. Ugyancsak ebbe a körbe soroljuk a jelentős magyar fotográfusok külföldre került vagy ott készült fényképanyagát, csakúgy, mint a külföldi fényképészek Magyarországon készült felvételeit is.

Mintha az illetékesek meghallották volna kívánságunkat, a kulturális kormányzat 2000-ben megalapította a Klebelsberg Kuno Ösztöndíjat, hogy segítse a magyar kutatókat a külföldön lévő, magyar szempontból érdekes, fontos történeti emlékek – tárgyak, képek, írott dokumentumok vagy az „oral history” – feltárásában. Beszámolómban összefoglalom, mi történt azóta, hogyan folyt a fényképek felkutatása, kik vettek benne részt, milyen eredményekkel.

A kutatásunk célja tehát az volt, hogy feltárjuk, nyilvántartásba, jegyzékbe vegyük a külföldön található – elsősorban közgyűjteményekben őrzött – magyar vonatkozású fényképeket. Majd az összegyűjtött anyagot a hazai kutatók rendelkezésére bocsássuk a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának kutatószolgálatán keresztül, illetve az interneten, mivel az ösztöndíjat kiíró szervezethez leadott beszámolók az internetre is felkerültek.

2001-ben Lengyel Beatrixszal közösen kezdtük meg a munkát a Vatikáni Apostoli Könyvtárban. A két hét alatt számos érdekes darabot sikerült leírnunk, de mivel semmilyen mutató vagy katalógus nem állt rendelkezésünkre, csak azokat a fényképeket láthattuk, amelyeket az illetékes kurátor a kezünkbe adott. Természetesen így is találtunk kiemelkedő darabokat, például egy mappát 130 darab fényképpel a Szent Imre-évforduló (1930) eseményeiről,¹ egy albumot a gellérthegyi sziklatemplomról,² végül egy fényképalbumot budapesti

¹ Biblioteca Apostolica Vaticana Raccolta Fotografica Foto Oblungo 41

² Biblioteca Apostolica Vaticana Raccolta Fotografica Foto Oblungo II.131

városképekkel, köztük ifj. Gyulai Ferenc nemes eljárásokkal készített felvételeivel.³ Amennyire most látom, a Biblioteca Apostolica Vaticana is nyitott a digitalizációra és a világhálóra (<https://www.vaticanlibrary.va/>) – hisz ottjártunk óta eltelt 18 év. Honlapján fényképek leírása is megjelent, de a leíráshoz rendelt fényképekkel nem találkoztam.

2001-ben az Osztrák Nemzeti Könyvtár Képtár gyűjteményében (Österreichische Nationalbibliothek [ÖNB], Porträtsammlung, Bildarchiv und Fideikommissbibliothek – Bildarchiv), szintén Lengyel Beatrixszal dolgoztunk. Az első években a kutatás úgy folyt, hogy lapoztuk, „nyálaztuk” a végeleáthatatlan mennyiségű katalóguscédulát. Az első év nagy eredménye a Bülch Ágoston által összeállított Koronázási Album volt, amely 160 darab portrén örökítette meg a Ferenc József pest-budai 1867-es királlyá koronázására megjelent magyar személyeket.⁴

A gyűjtőmunka fő célpontjai azok az országok voltak, ahol nagyobb létszámú magyar emigráció élt, de Ausztria és Magyarország részben közös történelme indokolja, hogy kiemelt hangsúlyt helyezünk a nagy osztrák gyűjtemények feltérképezésére. A fotóhungarika-kutatás a kezdetektől napjainkig évtizedekre szóló gyűjtőmunkát adott több ember számára, külön-külön területeken vagy egymást kiegészítve. A későbbiekben Jalsovszky Katalin is rendszeresen részt vett benne, több alkalommal kutatótt Bécsben, egy ízben Bognár Katalin és Lengyel Beatrix folytatta ott a munkát egy hónapig.

Az egyik legnagyobb jelentőségű műtárgyat – egy fényképalbumot gróf Esterházy Mihály 1880–1881-es afrikai vadászútján készült 70 db felvételével⁵ – 2003-ban Jalsovszky Katalin „találta” a Bildarchivban, én pedig részletes leírást készítettem róla.

A következő években több alkalommal is – általában egy-egy hónapot töltve Bécsben – folytattuk, illetve később már csak magam folytattam a kutatást a Bildarchivban. A sok találat közül néhány: feldolgoztuk/feldolgoztam az Andrássy, a Bánffy, a Batthyány, a Bethlen, az Eötvös, az Esterházy, a Horthy, a Jósika, a Károlyi, a Lónyay, a Majláth, a Majthényi, az Orczy, a Pálffy, a Pallavicini, a Pejácsevich, a Perczel, a Pongrácz, a Rudnay, a Serényi, a Somssich, a Széchenyi, a Szögyény-Marich, a Tisza, a Vay, a Wenckheim családok fényképeit. Leírást készítettem Deák Ferenc fényképanyagáról, amelyben találtam egy több szempontból is ritka kromotípiát. A Schrecker Ignác készítette darab egyrészt rendkívül szép, tökéletes állapotban van, másrészt Deák fényképekről nem ismert, ifjú arcát ábrázolja.⁶ Schrecker Ignác hasonlóan kiváló színvonalú kromotípián örökítette

³ Biblioteca Apostolica Vaticana Raccolta Fotografica Foto Oblungo I.87

⁴ Lelt. sz. ÖNB Bildarchiv, Pb 678 Koronázási Album

⁵ Lelt. sz. ÖNB BA Pk 744. Az albumról beszámoltam a „Sportember? Vadász? Fotográfus? Esterházy Mihály gróf (1853–1906)” című írásban, *Fotóművészet* 47. 1–2. sz. (2004): 137–142. Az Esterháza Kulturális Kutató- és Fesztiválközpont 2017-ben megvette az album egy másik, ezzel nem teljesen megegyező példányát egy szlovákiai személytől. Az albumot Kincses Károly *Gróf Esterházy Mihály vi-selt dolgai és fotográfái* címen 2018-ban publikálta (Fertőd-Esterháza: Esterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont, 2018). Sajnos a kiadó egyelőre elzárva tartja a köteteket, nem lehet hozzájuk jutni.

⁶ Lelt. sz. ÖNB BA Pk 968

1. kép

Esterházy Mihály: *Majomkenyérfa Chor Mehetebben*, 1881. márc. 15, albumin, 19,7 × 20 cm, ÖNB BA PK 744, 65

meg Andrassy Gyula grófort is.⁷ Mindkét kromotípiá 1867-ből való, készítésük nyilván valamilyen kapcsolatban állt a sikerrel megkötött kiegyezéssel. Kigyűjtöttük/kigyűjtöttem, leírtuk/leírtam a Habsburg-ház több tagjának, Ferenc Józsefnek, Erzsébet királynénak, Albrecht, Frigyes, József Károly, József Ágost, József Ferenc főhercegeknek, Izabella főhercegnőnek a fényképeit.

Feldolgoztam a Liszt Ferencről készült rendkívül szép és gazdag fényképanyagot – az általam legszebbnek tartott darab Franz Hanstaengl Münchenben, 1858-ban készített sósapír képe⁸ –, majd a Korányiakról, valamint Munkácsy Mihályról, Rózsa Sándorról, Trefort Ágostonról készült fotográfiákat. Leírást készítettem még Darányi Kálmán, Erkel Ferenc, Hóman Bálint, Joachim József, Jókai Mór, báró Podmaniczky Frigyes fényképeiről. Kiugróan fontosnak találok, hogy átnézhettem a Görgei Artúrt megőrkítő felvételeket, s különösen, hogy megtaláltam egy sztereóképet, amely klagénfurti internálása idején, az 1860-as évek végén, Alois Beernél⁹ készült. A mi gyűjteményünkben, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában ugyanis Görgei életének erről a viszonylag korai szakaszáról csak reprodukcióban találhatók fényképek.¹⁰

⁷ Lelt. sz. ÖNB BA Pk 846. A képek megjelentek: BAJI Etelka, „Bécsi kóstoló”, *Fotóművészet* 53. 1. sz. (2010): 126–128.

⁸ Lelt. sz. ÖNB BA Pf 1556:E (1) Megjelent: BAJI Etelka, „Magyar képek nyomában Bécsben”, *Fotóművészet* 49. 1–2. sz. (2006): 138–140.

⁹ Lelt. sz. ÖNB BA Pf 109.502:C (1)

¹⁰ A kép megjelent: LENGYEL Beatrix, „Pillanatképek Görgei életéből”, in *Az ismeretlen Görgei: Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 2019. január 15. – június 23.* (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2019) katalógus, főszerk. HERMANN Róbert, 343–353, kép: 347.

2. kép
Schrecker Ignác: *Andrássy Gyula gróf*,
1867, kromotípiá, kép: 22 × 18 cm,
keret: 28 × 24 cm,
ÖNB BA Pk 846

Számos budapesti városképet láttunk a Bildarchiv anyagában, ezekkel elsősorban Jalsovszky Katalin foglalkozott. Tőle származik például a millenniumi földalatti vasút építéséről készült, Klösz György 18 felvételét tartalmazó díszalbum leírása. Az albumot a vasút igazgatósága ajándékozta Ferenc Józsefnek 1896 májusában.¹¹ Ugyancsak Jalsovszky Katalin írta le Klösz György 24 lapos, nagyméretű, reprezentatív albumát az 1879-es szegedi árvízről. Szintén ő dolgozta fel a bőséges képanyagot IV. Károlyról, 1916. december 30-i budapesti koronázásáról, illetve az első világháború frontjain tett látogatásairól. Ugyancsak az ő munkája az ISB Staff Photo amerikai fotóügynökség által, a felső-ausztriai Welsben felállított menekülttáborba érkező magyarokról 1945 és 1957 között készített fotóriportok több száz eredeti, kiemelkedően fontos negatívjának leírása. A felvételek nagy része az 1956-os forradalom utáni hatalmas magyar menekülthullám fogadását, ellátását és az Egyesült Államokba történt továbbutaztatását ábrázolja. A riportfotók különleges értéke, hogy a kísérőszövegekben a képeken látható személyek neve és eredeti lakóhelye is szerepel.¹²

Rendkívül becses „találat” a budai királyi palotát 1885-ben megörökítő fényképek sora egy tékában, amelynek felirata: Miramar, Ofen, Prag. A tékában báró Raimund Stillfried-Rathenitz felvételeit találjuk a Miramare-kastélyról, Budáról és Prágáról.¹³ A Budavári

¹¹ Lelt. sz. ÖNB BA Pk 961

¹² Pl. ÖNB BA ISB Staff Photo US 10.977/3–11, 13–19, 21–23, 27–31, 34, 36–38 A(B)* RF NEG. neg.

¹³ ÖNB BA Pk 311e/1–46. A sorozat budai képei: 32–46.

3. kép

Raimund Stillfried-Rathenitz báró: *Szoba a budai királyi palotában*, 1885, celloidin(?), 28 × 36 cm, ÖNB Pk 311e/41

Palota következő termeit láthatjuk a jó minőségű fényképeken: várkáporna, kék szalon, sarokszalon, fogadószoba, császári reggeliző, tárgyalószoba, tárgyalóterem, étkező Eduard von Engerth Ferenc József és Erzsébet koronázását megörökítő festményével, névtelen szoba, névtelen szoba (dolgozószoba?) tükörterem, kis trónterem, trónterem.

Az eltelt évek alatt a Bildarchiv is nekilátott műtárgyai digitalizálásának. Az Österreichische Nationalbibliothek honlapján egyre több fénykép jelenik meg. Ezek után természetesen nekem az volt a célom, hogy ne azokat a képeket írjam össze, amelyek bárhonnan, így ebből az adatbázisból is könnyen elérhetők. Folytattam tehát a Bildarchiv legrégebb korszakából átmentett hajdani cédulák átnézését, feltételezve, hogy itt találok máshol el nem érhető, fontos fényképeket, ez hozhat meglepő, váratlan, újszerű eredményt. Az „ősi” cédulakatalógust eredeti formájában digitalizálták, így a „nyálazást” ma már felváltotta az egér görgetése. Az ún. Bak-indexben elérhető cédulakatalógus 1 110 783 darab kartont tartalmaz: én ebben lapozok, majd kikérem a magyar vonatkozásúnak ítélt fényképeket, leírást készítek róluk, és amennyire az anyagiak engedik, másolatot is rendelék. A másolatok megnézhetőek a MNM Történeti Fényképtárában.

Továbbra is nagyon fontosnak tartom, hogy végig tudjuk nézni az ÖNB fénykép-állományát. 1918 novemberéig, mivel Magyarország és Ausztria egy államalakulat részei voltak, a gyűjtemény magától értetődően gyűjtötte a magyar fényképeket is, többek között ide kerültek azok a fényképek is, amelyeket a császári-királyi pár kapott ajándékba. Míg a birodalom felbomlása után több dologra is irányult figyelem, és rendezték a közös

történeti, kultúrtörténeti források jó részének sorsát – így a levéltárakban a kutatás az 1926-os badeni egyezmény óta folyamatosan zajlik állandó bécsi levéltári kiküldöttek munkájával, valamint 1932-ben megegyezés született arról, hogy a múzeumi és könyvtári állomány mely darabjai térjenek haza Magyarországra –, a fényképek nem kerültek elődeink látókörébe. Szisztematikus feltárásuk csak 2001-ben kezdődött a MNM Történeti Fényképtárának hungarikakutatási programjával, a Klebelsberg Ösztöndíj és a Magyar Nemzeti Múzeum támogatásával.

Később figyelmem kiterjedt az Albertinára is, amint bemutatkozó kiállításaik nyomán kiderült számomra, hogy ott is nagyon jelentős fényképeket őriznek. 1999–2000-ben tartós letétként az Albertinába került az 1888-ban Josef Maria Eder vegyész, fotográfus, fotótörténész által alapított és még ma is működő Höhere Graphische Bundes-Lehr- und Versuchanstalt (Felsőbb Grafikai Szövetségi Oktatási és Kutatóintézet, GLV) gyűjteménye. Eder és munkatársai azon kívül, hogy maguk is kipróbálták és oktatták a legkülönbözőbb fényképészeti eljárásokat, hozzáértően gyűjtötték a kortárs, ma már történetinek tekinthető fotográfiákat. Nagyrészt ennek a nem mindennapi anyagnak köszönhető, hogy az Albertina méltán foglal helyet a világ leggazdagabb fotótechnika-történeti gyűjteményei között. A fényképész kapcsolatok az Osztrák–Magyar Monarchián belül természetesen voltak, az alkotók egyaránt dolgozhattak, a mesterek működtethettek műtermeket a Monarchia bármely vidékén. Érdekes módon ez a kapcsolat a birodalom felbomlása után is, egészen a második világháború végéig, tovább élt, ami csak megerősíti, hogy érdemes az Albertina fényképgyűjteményét is megvizsgálnunk. Nem hanyagolható el az Albertina napjainkban végzett – szponzorok által támogatott – gyűjtőtevékenysége sem, így ez a hely olyan fotográfusok munkáit is meg tudja szerezni, akikét mi – pénz híján – valószínűleg nem.

A 2000-es évek elején jártam először az Albertinában: ekkor kezdődött meg a fényképgyűjtemény kialakítása, berendezése és a GLV-ből érkezett képek nyilvántartásba vétele. Az első alkalmazkork Monika Faber, a gyűjtemény akkori vezetője fogadott, és azokat a fényképeket láthattam, amelyeket ő szívességből megmutatott. Önálló keresés akkor még nem volt lehetőség. Az egyik ilyen alkalommal láttam például Plohn Illés csodálatos felvételeit az 1879-es szegedi árvízről.¹⁴

2000-es újbóli felállítása után az Albertina fényképgyűjteménye a GLV-n kívül több más nagy fényképi együtttest is becsatornázott magába. A bekerült/gyűjtött fotográfiákat felveszik az új digitális nyilvántartásba, s a kutató csak azokhoz a képekhez tud hozzájutni, amelyek már szerepelnek benne, ahonnan ő maga választja ki őket. (A kezdetektől ugyanazt a nyilvántartási programot használják – ezt frissítik –, amit a Gettytől vettek meg, nem cserélik a programokat, így talán nem vesznek el adatok.) A fényképgyűjtemény egy része elérhető az interneten is (<http://sammlungonline.albertina.at>);

¹⁴ Lelt. sz. FotoGLV2000/2075–2085, Albertina, Dauerleihgabe (tartós letét) der Höheren Graphischen Bundes-Lehr- und Versuchanstalt, Wien. Tóry Klára 1984-ben, az osztrák közgyűjteményekben tett tanulmányútjáról beszámolva (TÓRY Klára, „K. u. k. képek nyomában”, *Fotóművészet* 27, 2. sz. 9–16. és 46–48.) már írt ezekről a képekről. Ő akkor még eredeti helyükön, az imént megnevezett felsőbb iskola könyvtárában látta őket. Azóta az említett átszervezés, gyűjteményalapítás révén kerültek az Albertinába.

ez az adatbázis is nagyon jól használható, de helyben, a kutatóteremben működő számítógépeken több anyaghoz juthatunk. (Nem beszélve arról, hogy mennyire más monitoron látni egy fényképet, vagy az eredetét kézbe venni.)

Miután megkezdődött a professzionális kutatókiszolgálás, és a kutatóterem rendszeresen nyitva áll a látogatók előtt, újabb figyelemre méltó fénykép-műkincseket találtam. Ide sorolhatom például a korábban portréfestő Rudolf Gaupmann (1815–1877) bécsi fotográfusnak az 1850 körüli Pest-Budát megörökítő, mind fotótechnika-történeti szempontból, mind Budapest városfotózásának szempontjából egyedülálló sósapír negatív és pozitív képeit (talbotípiáit).¹⁵ Nem hangsúlyozható eléggé, milyen ritkaságnak számítanak a városokról készült korai papírnegatívak, de az még nagyszerűbb, hogy ezeknek megvan, sőt együtt, egy helyen a korabeli sósapír kópiájuk is. Az Albertinában látható mindhárom Gaupmann-fénykép a pesti Duna-parton készült, és a budai oldalt ábrázolja. Látható, meglehetősen kopár állapotban, a Gellérthegy, két felvételen pedig a Budai Vár és Várnegyed, illetve feltűnik a Lánchíd is. Mindhárom felvételen az előtérben látszik valamennyi a még rendezetlen pesti Duna-partból, kikötött szállítóhajókkal és a parton ki- vagy berakodásra váró rakományokkal.¹⁶

Módomban állt itt tanulmányozni egy mappát Veress Ferenc erdélyi város-, tájkép-, valamint népviselet-felvételeivel: „Egy néhány erdélyi tájkép száraz kezelésmóddal készítve miket itt bekötve a bécsi Fényképészeti Társulatnak szives üdvözlét és emlékül ad Veress Ferenc fényképész Kolozsvárt, Május 1. 1873. Készítette Fodor Lajos.”¹⁷ Tőry Klára 1984-ben, a *Fotóművészet*ben megjelent írásában¹⁸ albumként említi a fénykép-sorozatot, 11 város-, illetve tájképpel. Én a képekkel egyenként találkoztam, nem albumba kötve, a hozzájuk tartozó, kézzel festett címlappal együtt így inkább egy 18 lapot számláló mappának nevezhetném a képegyüttest. További fontos „találat” volt Theodor Glatz, azaz Glatz Tivadar és Koller Károly 1867-es erdélyi népviseleti képeinek sorozata, melyekkel a szerzőpáros a párizsi világkiállításon érmet is nyert.¹⁹

Az Albertina újabb, önálló, a GLV-től független gyarapodását reprezentálja például az, hogy 2000 óta a gyűjtemény öt Brassai-képpel gazdagodott: „Egy garniszállóban, Rue Quincampoix” (1932 körül),²⁰ „Lány a billiárdasztalnál, Boulevard Rochechouart” (1932),²¹ „Pályaudvar Párizsban” (1933)²² című művekkel, valamint „Az éjszaka hölgye, Rue de Lappe, Paris” című 1932-es felvétel Brassai által autorizált 1955-ben készült

¹⁵ Cikkem az Albertinában látott fényképekről: BAJI Etelka, „Gaupmann avagy válogatás az Albertina fotós kincseiből”, *Fotóművészet* 56. 3. sz. (2013): 91–94.

¹⁶ FotoGLV2000/7624–7625, 8707–8710 Albertina, Dauerleihgabe der Höheren Graphischen Bundes-Lehr-und Versuchanstalt, Wien

¹⁷ FotoGLV2000/2086/1–18 Albertina, Dauerleihgabe der Höheren Graphischen Bundes-Lehr-und Versuchanstalt, Wien

¹⁸ TÖRY, „K. u. k. képek nyomában”, *Fotóművészet* 27, 2. sz. (1984): 9–16 és 46–48.

¹⁹ FotoGLV2000/2509–2518 Albertina, Dauerleihgabe der Höheren Graphischen Bundes-Lehr-und Versuchanstalt, Wien

²⁰ Foto2000/77 Albertina, Wien

²¹ Foto2004/49 Albertina, Wien

²² Foto2004/50 Albertina, Wien

4. kép
Brassai: *A három grácia*,
1933/1970-es évek, 36,3 × 27,4 cm,
Foto 2013/6, Albertina

nagyításával,²³ továbbá „A három grácia” címet viselő 1933-as felvételtől az 1970-es években készült, szintén Brassai copyrightját viselő képpel.²⁴

2017-ben bukkantam rá a pozsonyi műteremmel rendelkező Abrahamovits Ferenc 21 darab dagerrotípiájára.²⁵ Ezekről a Mafot online felületén, az *Apertúra*ban olvashattak az érdeklődők.²⁶

Az Albertinában az általam megszokott és máshol alkalmazott módszerekhez képest szokatlannak találom, hogy az osztrák kollégák az összetartozó fényképeket nem feltétlenül egymás után veszik nyilvántartásba és helyezik dobozokba. Így az összetartozó képeket nem mindig találtam meg egy helyen. Továbbá, mivel a raktár egy részében „robotok” dolgoznak, a leltári szám alapján kikért kép helyett az egész dobozt kaptam meg, és ennek végiglapozásával juthattam a keresett fényképhez. (Ha arra gondolunk, mi jár

²³ Foto2007/17 Albertina, Wien

²⁴ Foto2013/6 Albertina, Wien

²⁵ FotoGLV2000/9777, 9791, 9798, 9809, 9817, 9827, 9837–38, 9843, 9884, 9886–89, 9899, 9901, 9903–4, 9909, 9925, 9948

²⁶ BAJI Etelka, „Abrahamovits dagerrotípiái”, *Apertúra* LIII (2017. november – 2018. január), hozzáférés: 2020.04.29. www.mafot.hu/apertura_abrahamovits-dagerrotipiai.html.

5. kép
Abrahámovits Ferenc: *Dagerrotípia*,
1850 körül, képkivágás: 7 × 4,9 cm,
keret: 11,5 × 9,1 cm,
FotoGLV2000/9884, Albertina

a képek számára kevesebb mozgatással, lapozással, arra lyukadunk ki, hogy lényegében ugyanannyi „behatolást” kell elszenvedniük, akár így mozgatjuk, akár a raktáros vagy muzeológus keresi elő, majd teszi helyre őket.) Ennek köszönhetően sokkal több képet tudtam megnézni, mint amennyit kikértem, és számos érdekességet leltem meg így, mintegy véletlenül. A nyilvántartás alapján például kikértem Pécsi Józsefnek, az 1920–1930-as évek egyik legjelentősebb hazai fotóművészeinek, reklámfotósának közel 30 darab felvételét. A dobozokban azonban olyan képeket is találtam, amelyekkel a nyilvántartásban még nem találkoztam, de felismertem őket mint Pécsi József-fényképeket. A gazdag Pécsi anyag több nagyszerű, nemeseljárással készült fényképet is tartalmaz (Bromöldruck vagy Bromolumdruck/brómolajnyomat vagy brómolaj-átnyomás), tematikájukat tekintve női aktokat, táncosnőket, mozgástanulmányokat, városképeket és reklámokat. A kutatásom alkalmával látott összes Pécsi-felvétel az 1920-as években készült.²⁷

²⁷ Pécsi József felvételei (csak a nemeseljárások technikáit írtam le, a többi kép zselatinos ezüst): Velencei kanális, brómolajnyomat, 1926–1927 FotoGLV2000/168–170; Női akt, brómolajnyomat, 1924 FotoGLV2000/191; Női akt, 1927 FotoGLV2000/172, 185, 187; Női akt, brómolajnyomat, 1927 FotoGLV2000/188, 190; Női akt, brómolajnyomat, 1926 FotoGLV2000/189; Parfümreklám, 1927 FotoGLV2000/173 és 176; Odol szájvíz reklámja, 1927 FotoGLV2000/174; Zwack Unicum

6. kép

Pécsi József: *Velencei csatorna*, 1927, brómolajnyomat, 15 × 17,2 cm, FotoGLV2000/168, Albertina

Az Albertinában – helyesen – nem írják fel a kép hátára a vonatkozó információkat, a nyilvántartásból kell kikeresni őket, vagyis együtt kell használni az adatbázist és nézni a képeket. A nyilvántartásba nemegyszer a feldolgozás korai fázisában vesznek fel képeket, amikor még nem tárták fel a hozzájuk tartozó tudnivalókat, az adatlap kevés és nem konkrétan az adott képre vonatkozó ismeretet árul el csupán (pl. nincs meghatározva a technikája vagy keletkezésének ideje). Olyan adatlapok is vannak, amelyekhez még nem csatolták a fotográfia digitális másolatát.

Végül kutatásaim néhány friss eredményéről számolok be. A 2018-ban folytatott munka kiemelkedő találatának tartom Knebel Ferenc elbűvölő tájképeit, valamint a vidéki, paraszti

reklámja, 1927 FotoGLV2000/175; A Zwack cég barackpárlatának reklámja FotoGLV2000/ 178; Egy palack pezsgő pohárral, a Littke pezsgőt reklámozza, 1927 k. FotoGLV2000/177; A Zwack cég háromféle italának reklámja, 1927 FotoGLV2000/179, 182; A Zwack cég narancs gyümölcslevének reklámja, 1927 FotoGLV2000/180–181; Táncosnő, 1926 FotoGLV2000/183; Táncosnő, brómolajnyomat, 1926 FotoGLV2000/184; Nő indiai viseletben, brómolajnyomat, 1927 FotoGLV2000/192; Táncosnők, brómolajnyomat, 1926 FotoGLV2000/193; Nő csellóval, brómolajnyomat, 1926 FotoGLV2000/194, Nyota Inyoka táncosnő, 1927 FotoGLV2000/195; Nyota Inyoka táncosnő, brómolajnyomat, 1926–1927 FotoGLV2000/196; Mozgástanulmány, brómolajnyomat, 1925 FotoGLV2000/197; Mozgástanulmány, brómolaj átnyomás, 1925–1926 FotoGLV2000/198; Turbános férfi, brómolajnyomat, 1926 FotoGLV2000/199; Fényképezőgép-reklám FotoGLV2000/19967. Több fénykép hátoldalán címkék tanúskodnak arról, hogy a kép adott példánya valamilyen kiállításon látható volt.

léteet ábrázoló, szociofotónak nevezhető munkáit. Talán szerencse is kellett hozzá, hogy rájuk leljek, mivel az Albertinában Knebelt osztrák fényképészként tartják nyilván. A mi tudomásunk szerint azonban Knebel Ferenc szombathelyi műtermi fényképész volt, akinek műtermét fiai, ifjabb Ferenc és Jenő, majd később unokája, Terézia vitték tovább. A Szombathelyen működő fényképészdinasztia – sem Knebel, sem utódai – számára fel sem merült, hogy osztrák fényképészek lennének. Nagy meglepetést jelentenek a most fellelt képek, mert Knebel Ferencet eddig csak mint műtermi portréfényképész mestert ismerhettük, ezeken viszont – amelyek helyszíneként az Albertina nyilvántartásában azonosítatlan hely szerepel, amit hol Ausztria, hol Magyarország területére tett a leltárba vevő személy – egyrészt szegényes falusi házakat látunk, malmot, falusiakat az utcán, másrészt pedig ligetes tájat, facsoportokat, parkot, sétautakat, vízpartot. Hasonló témák megörökítése az 1870-es, 1880-as években Magyarországon nem mondható gyakorinak. Előfordulhatott, hogy Knebel Ferenc tett egy körutat a megyében, és mindenfelé fényképezett, de az is lehet, hogy fényképeit egyetlen helyen, egy Szombathelyhez közeli faluban, esetleg egy (nagy) birtokon vette fel. Tájképei talán készülhettek a városhoz közeli, alakulófélben lévő kámoni arborétumban. Az biztos, hogy egy valamikor megírandó magyar fotótörténeti munka nem jelenhet meg e képek említése nélkül.²⁸

7. kép

Knebel Ferenc: *Faluvég*, 1872, albumin, fotópapír: 25 × 31,2 cm karton: 37,3 × 41,3 cm, FotoGLV2000/19965, Albertina

²⁸ A Knebel-képek leltári számai: FotoGLV2000/5851–5852, FotoGLV2000/554, FotoGLV2000/107–117, FotoGLV2000/11187–11201, FotoGLV2000/19954–19965.

Knebel fényképeivel már Tőry Klára is találkozott, amikor 1984-ben meglátogatta a még iskolaként működő GLV-t. Osztrák gyűjteményekben tett látogatásáról a *Fotóművészet* című folyóiratban²⁹ beszámolva ő 21 darab Knebel-felvételt említ, magam 41 táj- és szociofotóval találkoztam; némelyikük két, ritkábban három példánnyal is rendelkezik. A sorozat több felvételének alátét-kartonja a felső szélén középen át van lyukasztva, vélhetően az iskola valamilyen bemutatóján állította ki őket ilyen szerény megoldással. A képeket az osztrák kollégák 1870–1885 közöttre datálják, hol így, hol úgy. A közelebbi datáláshoz nincs is fogódzónk: annyi tudható csak, hogy 1874–1885 között Knebel rendszeresen szerepelt tájképekkel kiállításokon (bár ilyen tematikájú fényképét magyar gyűjteményben én nem ismerem).

Módomban állt megtekinteni Rudolf Koppitznak, az 1920–1930-as években működő egyik legjelentősebb ausztriai fotóművésznek magyar vonatkozású munkáit is. Koppitz, aki a nemzetközi életben mint az aktok és mozgástanulmányok művésze ismert, ezúttal magyar parasztcsoportokat örökített meg.³⁰ Munkái az 1930-as évek magyar szociofotóit juttatták eszembe. Azokat a képeket gyűjtöttem egybe, amelyek helyszíneként Koppitz Magyarországot jelölte meg, nem törődve azzal, hogy az adott helyek a felvétel elkészítésekor Romániához vagy éppen a Jugoszláv Királysághoz tartoztak-e. A fényképek 1936-ban szerepeltek a bécsi Museum für Kunst und Industrie *Land und Leute* című kiállításán. Egyik képaláírásának – „Sváb birkapásztor a Bánátban. Dél-Magyarország. Román uralom alatt”³¹ – megfogalmazásában Koppitz függetlenítette magát a geopolitikai valóságtól, és a bánati sváb embert Dél-Magyarországhoz rendelte.

Értékes leletnek tartom a soproni Stagl Ferenc albumképeit, melyek a nevezetes Storno-házba engednek bepillantást 1892–1893-ból.³² Szintén említésre méltók Erdélyi Mór fantasztikus szépségű, 1900 körüli celloidin városképei Abbáziáról (Opatija), a Magas-Tátráról és Kotorról (Cattaro).³³

Különlegesnek találtam A. von Majer *Die Abrichtung des einzelnen Soldaten* – a gyalogsági katonák egyéni kiképzésének szabályzatát illusztráló – könyvét (Bécs, 1863): érdekessége, hogy az oldalanként beragasztott egy-egy fényképen két-három katona mutatja be, játszva el az egyes vezényszavakhoz tartozó mozdulatsorokat. A könyv összesen 75 albumin vizitkártyát tartalmaz; kiadója Julius von Péterffy, azaz Péterffy Gyula nyugalmazott cs. kir. százados. Valószínűleg nem tévedünk, ha Péterffy Gyulát magyaroknak tekintjük, hiszen

²⁹ TŐRY, „K. u. k. képek nyomában”, *Fotóművészet* 27, 2. sz. (1984): 9-16 és 46-48.

³⁰ Magyar napszámos: Foto2015/15; Dél-magyarországi paraszttasszonyok: Foto2015/16; Dél-magyarországi paraszttasszony: Foto2015/20; Magyar paraszttasszony: Foto2015/24; Sokác öregember: Foto2015/25; Magyar paraszt: Foto2015/27; Tüzes dél-magyarországi asszony: Foto2015/31; Magyarok: Foto2015/34; Dél-magyarországi paraszttasszony: Foto2015/36; Fiala magyar (paraszt) lányok: Foto2015/38. (A képek egy sorozat darabjai, lelt. sz. 2015/3–39.)

³¹ Lelt. sz. FotoLS2000/967. A képnek ez a példánya a *Deutsch-Südost in auserlesenen Bildern* (kiad. Karl Robert Langewiesche) című könyv kiadásához készült. A könyv 1926–1940 között több kiadást is megért.

³² Enteriőrök a soproni Storno-házban, FotoGLV2000/203–210; a FotoGLV2000/206-os sz. képen vélhetően id. Stornó Ferenc látszik.

³³ Lelt. sz. FotoGLV2000/89, 92, 98–100, FotoGLV2000/91, 94–97, FotoGLV2000/101

több magyar–német katonai szótár és nyelvtan kiadása, szerkesztése fűződik a nevéhez.³⁴ Jelen könyvben minden kép alatt a „J. v. Péterffy, et A. v. Majer” szöveg olvasható; az nem valószínű, hogy a fényképezés technikai részében Péterffy részt vett volna, de az igen, hogy a kép tartalmát ő határozta meg (azaz ő állította be a katonákat a megfelelő pózba).³⁵

Az Albertina kutatótermében engedélyezik a fényképezést, de szigorúan csak saját kutatási céllal. A felvett képekről jegyzék készül (2020-ban ezt már nem kérték), és a fényképező felelős azért, hogy a képeket engedély (és díj megfizetése) nélkül ne publikálják.

8. kép

Zelesny Károly: *Bánya*, Pécs, 1890 körül, celloidin, 28,2 × 38,6 cm, FotoGLV2000/214, Albertina

Az eltelt évek alatt Lengyel Beatrix a már említetteken kívül olasz archívumokban tovább kutatott, főként az egységes Itália megteremtéséért (*risorgimento*) harcoló magyar emigránsok portréi után. Áttekintette a milánói és római risorgimento-múzeumok (Museo del Risorgimento di Milano és Museo centrale del Risorgimento di Roma)

³⁴ Ezek felsorolását mellőzöm, mert jelen témánktól túl messzire kerülnénk. Megtalálhatók pl. PÁSZTI László: „Magyar hadtudományi munkák bibliográfiája, 1850–1880”, *Hadtörténelmi Közlemények* 130, 4. sz. (2017): 1057–1127. Leginkább talán ez a könyv felel meg a Bécsben megismert könyvecskének: *Oktató-szabályzat a' császári-királyi gyalog-seregek számára.* (A' cs. kir. hadügyőrség jóváhagyásával fordította Péterffy Gyula, nyugalmazott cs. kir. százados. Bécsben, a' cs. kir. udv. és álladalmi nyomdából, 1863.) Hadtudományi Könyvtár katalógusa (24.813)

³⁵ Lelt. sz. Foto2007/36/1–76

anyagát, a firenzei Museo Nazionale Alinari della Fotografia magángyűjteményét és más kisebb gyűjteményeket. Az itt talált ábrázolásokat a magyar emigráció Itáliában készült portréit összefoglaló katalógusban jelentette meg.³⁶ Az általa talált és leírt képek közül külön említést érdemelnek az Éber Nándor diplomatát, a *The Times* tudósítóját keleti viseletekben megörökítő felvételek, vagy a Földváry Károlyt, az itáliai magyar légió parancsnokát ábrázoló eredeti kollódiumos üvegnegatív, illetve az a szép színezett albumin vizitkártya, amelyet Garibaldinak dedikált Frigyesy Gusztáv. Az Alinari gyűjtemény ma is csak korlátozottan kutatható, az interneten és a katalógusokban közölt anyagból válogathat, kereshet fényképet a kutató. A patinás gyűjtemény feltehetően rövidesen Toszkána tartomány tulajdonába kerül. Érdekesség, hogy Lengyel Beatrix a British Institute of Florence archívumában, Susan Horner kéziratos napló-útikönyvében rábukkant a Nemzeti Múzeum egykori igazgatója, Pulszky Ferenc gyermekeinek jelenleg ismert egyetlen közös csoportképére. Ugyancsak ő 2008-ban Skóciában folytatott kutatásokat – az 1849-es emigráció tagjaként ott a korai fényképezés neves alakjává lett – Szabó Iván munkásságának feltárására.³⁷

2010-ben, különböző franciaországi archívumokban végzett kutatásaival Fisli Éva csatlakozott a fotóhungarika-munkához.³⁸ Ő azt tapasztalta, hogy a Bibliothèque nationale de France (BNF) Département des Estampes et de la Photographie számos fontos magyar vonatkozású fényképet őriz, maga a könyvtár pedig rendkívül gazdag az egyetemes és a magyar fotóműt emlékeiben. Fisli Éva a korábbi években Robert Capa, André Kertész, valamint Ergy Landau és Ata Kandó tevékenységét kutatta, újabban Rosti Pál és Lucien Aigner itt őrzött műveit, illetve a kapcsolódó irodalmat tekintette át, de járt a könyvtár más gyűjteményeiben is. Így például a Földrajzi Társaságnak (Société de Géographie) a BNF-ben letétként elhelyezett fényképanyagában olyan felvételeket talált, melyeket Déchy Mór készített különféle expedícióin 1879 és 1898 között, és küldött el a francia Földrajzi Társaságnak. Fisli Éva kutatásai során megfordult még a Niépce Múzeum (Chalon-sur-Saone), a Maison de Victor Hugo, a Musée D’Orsay, a Médiathèque de l’architecture et du patrimoine és a Francia Fotográfiai Társaság gyűjteményeiben.³⁹

Munkánk, a fotóhungarika-kutatás azért jelent segítséget a hazai kutatók számára, mert nem minden külföldi gyűjtemény anyaga kutatható még interneten, így a mi feldolgozásunk által itthon is elérhetővé válnak olyan fényképek adatai, amelyekért egyébként az őrzés helyére kellene utazni. Azzal is segítjük a kutatókat, hogy számos esetben helyesen vettünk fel a nyilvántartásba képeket, amelyek külföldi őrzőhelyükön valamilyen módon hibásan szerepeltek, vagy pontosítottuk a kép adatait. Kézbevételeinkkel megláthatunk az eredeti

³⁶ Cs. LENGYEL Beatrix, *Olaszhoni emlék. Az itáliai magyar emigráció fényképeinek katalógusa: Ricordo dall’ Italia. Catalogo delle fotografie degli emigranti ungheresi in Italia* (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2007)

³⁷ Cs. LENGYEL Beatrix, „Szabó Iván, a skóciai magyar fotográfus”, *Fotóművészet* 56. 1. sz. (2013): 74–83.

³⁸ A Lengyel Beatrix és Fisli Éva munkáit összefoglaló részeket a kutatók segítségével írtam meg.

³⁹ Legfrissebb eredménye az az egészen egyedülálló dagerrotípa, amelyet 2019-es otlétekor talált, és amelyről a Mafot tagsága az *Apertúra* január–márciusi számában olvasható először (FISLI Éva: „Szépséges, furcsa tárgy: Újabb, 1848 előtti magyar dagerrotípa a nagyvilágból”, http://mafot.hu/apertura_szepseges-furcsa-targy.html, hozzáférés: 2020.04.30.), s kibővítve a jelen kötetben is olvasható. A dagerrotípa egy piaci jelenetet örökített meg 1845 körül Zalaegerszegen. Ilyen csodálatos képet a nyüzsgő életről ebből a korból eddig csak festményeken láthattunk.

9. kép

Lucien Hervé felvétele párizsi lakásának ablakából, 1938, 29,8 × 39,6 cm,
Foto2000/28, Albertina

fényképeken olyan információkat, amelyek a külföldi kollégáknak nem jelentenek semmit, vagy nem ismerik fel őket, de magyar szempontból jelentőségük van.

A fotóhungarika-munkát a Magyar Nemzeti Múzeum kezdettől fogva felkarolta. Engedélyezte távollétünket a külföldi kutatás idejére, illetve támogatott, mögöttünk állt, elismerte munkánk hasznosságát mind a múzeum, mind az egész magyar kulturális élet szempontjából. Úgy gondolom, annak ellenére, hogy az interneten egyre egyszerűbb információhoz jutni, az olyan kutatásoknak is van létjogosultságuk, amikor a kutató megtekintheti, kézbe veheti az eredeti műtárgyat. Az eredeti tárgy varázsát nem tudja helyettesíteni a világháló.

